

8. *Мороховська У.Л.* Розвиток мотиваційних складових професійного самовизначення майбутніх психологів : автореф. дис. на здобуття ступеня канд.психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / У.Л. Мороховська. — К., 2011. — 19 с.
9. *Мясищев В.Н.* Личность и отношения человека / В.Н. Мясищев // Психология отношений / В.Н. Мясищев.— М., Воронеж : МОДЭК.— 1995.— С 342—353.
10. *Петренко В.Ф.* Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном сознании / Петренко В.Ф. — М. : МГУ, 1983. — 176 с.
11. *Похилько В.И.* Когнитивная дифференцированность / В.И. Похилько // Общая психодиагностика / под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. — М. : МГУ, 1987. — С. 238—240.
12. *Шевченко Н.Ф.* Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / Шевченко Наталія Федорівна. — К., 2006. — 485 с.
13. *Шмелёв А.Г.* Многослойность субъективной семантики и трудности ее «расслоения» / А.Г. Шмелёв // Психология субъективной семантики в фундаментальных и прикладных исследованиях / отв. ред. Д.А. Леонтьев. — М. : Смысл, 2000. — С. 35 — 40.
14. *Шмелёв А.Г.* Психодиагностика личностных черт / Шмелёв А.Г. — СПб. : Речь, 2002. — 480 с.
15. *Шмелёв А.Г.* Введение в экспериментальную психосемантику: теоретико-методологические основания и психодиагностические возможности / Шмелёв А.Г. — М. : МГУ, 1983. — 158 с.
16. *Kelly G. A.* The psychology of personal constructs / Kelly G. A. — New York : Norton, 1955. — XVIII. — 1210 p.
17. *Osgood Ch.* Factor analysis of meaning / Ch. Osgood, G. J. Suci // Semantic Differential Technique: a Source-book. — Chicago, 1969. — P. 42—55.

О.В. Дробот. **Методологические основания эмпирических исследований управленческого сознания**

В статье обосновывается целесообразность применения психосемантических методов для выявления содержания профессионального сознания управленцев: его категориальных структур, системы профессиональных значений, смыслов и образов.

Ключевые слова: управленческое сознание, методология исследований, семантический дифференциал.

O. Drobot. **Methodological Basis of Empirical Studies of Managerial Consciousness**

In this article assesses the viability of psychosemantic methods when applied to a content of a manager's consciousness: its category structures, system of professional meanings, senses and images.

Key words: managerial consciousness, methodology of research, semantic differential.

УДК 159.923:316.4

О.П. Сергєєнкова,
завідувач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор психологічних наук, професор

**ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ПРАКТИЦІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСОБИСТОСТІ**

У статті розкрито психологічні аспекти проблеми професійної ідентичності майбутнього фахівця.

Ключові слова: ідентичність, ідентифікація, професійна ідентичність, самоідентифікація, рефлексія.

Вивчення проблеми набуття професійної ідентичності особистості має принципове теоретичне та методологічне значення для практики її впровадження в сучасному освітньому просторі. Актуальність проблеми підсилюється вимогами врахування специфіки ринкового господарювання у професійній підготовці сучасного фахівця. Динамізм соціально-економічних змін сьогодення передбачає необхідність нових досліджень становлення особистісного професіоналізму.

На основі критеріїв відбору, кваліфікаційних характеристик спеціалістів має діяти єдина структура неперервної особистісно орієнтованої підготовки фахівців, у якій би не було поділу на класи — вища

школа, середня, професійно-технічна, а був би вибір особистості, яка є інвестором становлення нового суспільства. Формування у випускника професійного закладу поняття про те, що вклад у його навчання — це інвестиція, є одним із засобів подолання перешкод у сучасній професійній освіті.

У загальному розумінні, ідентифікація є процесом зіставлення, з'єднання одного об'єкта з другим на основі якоїсь ознаки або якості, внаслідок чого встановлюється їх схожість або відмінність. Ідентифікація, у загальній своїй сутності, співпадає з тлумаченнями, які дослідники пов'язують з поняттям «Я» в найрізноманітніших формах: «Я-концепції», «Я-системи», «Я-досвіду» (Шилдер, Федерн), з поняттям «его» у формах «его-ідеалу», «его-ідентичності», «супер-его» (З. Фрейд, Е. Еріксон). За З. Фрейдом, «супер-его» дитини будується за моделлю «супер-его» батьків і стає провідником традицій та всіх вічних цінностей, які передавалися цим шляхом від покоління до покоління.

Ідентифікація є складним пізнавальним процесом визначення причетності індивіда до певної спільноти. Це виявлення не просто тотожності чи самототожності соціальних явищ, це — важливий момент міжособистісних і групових відносин на підставі емоційного сприйняття і раціонального усвідомлення індивідами і групами солідарності або відчуження, поділу людей на тих, хто входить в певне коло, й тих, хто є іншим, чужим або ворожим стосовно тієї верстви, з якою людина ідентифікує себе.

Метод ідентифікації передбачає визначення сукупності ознак, що складають системну цілісність ідентичності. Ці ознаки можна розглядати як індикатори становлення ідентичності. Їх поділяють на дві групи: одні з них визначають істотні властивості, які дозволяють ідентифікувати певну особистість з певною соціальною групою, а інші розглядають як ознаки-символи, які вказують на приналежність до своєї спільноти.

Процес ідентифікації є двобічним, в якому відбувається, з одного боку ототожнення індивіда з групою, а з іншого — розпізнавання ним у своєму соціальному оточенні тих ознак, за якими особистість може ідентифікувати себе з певною групою, використовуючи статево-вікові, моральні, економічні, політичні та естетичні індикатори, за якими люди визначають своє коло спілкування і взаємодії. У разі, коли об'єктом ідентифікації є людина, ідентифікація виступає як процес розпізнавання тієї якості, на підставі якої особистість можна віднести до якого-небудь класу, типу або ж можна визначити її цілісною та ідентичною самій собі.

Найбільш поширеним та загальноприйнятим є розуміння ідентифікації як прагнення сформувати власне «Я» подібним до іншого, що береться за «зразок». У самому загальному, науковому змісті це — емоційно-когнітивний процес несвідомого ототожнення суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою. При цьому між суб'єктом та відображувальним об'єктом встановлюється певний емоційний зв'язок, змістом якого є переживання своєї тотожності з іншою людиною.

У нашому дослідженні в поняття «професійна ідентичність» вкладається зміст і з'ясовуються технології прийняття суб'єктом образу професійного «Я». Таке прийняття вимагає оволодіння студентами способами певного типово-професійного мислення й прийомами самопізнання, які розкриваються на основі співставлення індивідуального особистісного «Я» зі специфікою майбутньої професійної діяльності та умовами досягнення успіхів при виконанні її вимог.

У дослідженні стверджується, що розвиток у студентів розуміння специфіки професійної діяльності на основі співвіднесення її з індивідуальними психологічними можливостями забезпечує успішне формування у них професійної ідентичності.

До орієнтовних показників сформованості цієї ідентичності відносяться: провідний тип професійного мислення; самостійність у моделюванні інноваційної професійної ситуації; орієнтація у просторі взаємозв'язків власної діяльності з іншими професійно-трудовими її видами; розуміння власної приналежності до певної професійної спільноти; уявлення про себе як про організовану саморозвивальну особистість.

Детермінантами формування професійної ідентичності в студентів виступають, насамперед, високий професіоналізм викладачів ВНЗ, вивчення передового фахово-галузевого досвіду, ознайомлення з портретною галереєю визнаних особистостей тощо, а також постійний інтерес до самопізнання, шляхів самовдосконалення та самореалізації, розвитку потенціалів винахідництва, новацій, пошуково-дослідної наукової роботи.

Яке значення має ідентифікація для формування професіоналізму сучасного фахівця будь-якої галузі? Безумовно, фундаментальне. Адже вона і є тим механізмом, за допомогою якого особистість засвоює ті зразки та моделі високопрофесійної діяльності, які є найбільш успішними та оптимальними з погляду соціуму. Ідентифікація забезпечує процес відбору індивідуальностей, наукових ідей, схем, літературних джерел, виявів поведінки, що підлягатимуть процесу ототожнення, тобто емоційно-когнітивному пізнанню їх. Вона є механізмом вибору, відокремлення значущих із них, тобто найбільш впливових на індивіда. Це — безпосередній процес такого пізнання, відшукування таких ознак, які дадуть змогу нам побачити, що цей емоційно-когнітивний процес на цьому етапі завершився і втілюється у формі того чи іншого вияву якоїсь ознаки у певній формі. Як зрозуміти, що людина вже має те, чого домагалася в процесі ідентифікації? Тільки за наявності в неї якоїсь іншої, можливо, видозміненої ознаки, при вирішенні нею складного питання, зміні свого ставлення до відповідної ситуації. Спроба проаналізувати його як психологічну ідентифікацію і є метою нашого дослідження.

З чим і з ким психологічно ідентифікує себе студент? У процесі формування професіоналізму ідентифікації підлягає той зразок фахової майстерності, який прийнятий у соціумі — в суспільстві, в середовищі вищого навчального закладу, де навчається студент, у колі його ровесників. Актуалізуються також західноєвропейські моделі успішного професіонала, оскільки в них відображається рівень розвитку суспільства, який студенти ще не усвідомили, але вже обрали за модель для наслідування. Більше того, молодь ідентифікує не тільки загальноприйнятий зразок майстерності, а й узвичаєну модель людини, яка досягла успіху в житті, з усіма зовнішніми ознаками. До них відносяться: статус у суспільстві, багатство, щастя в особистому житті, задоволеність роботою, досягнення певного становища в суспільстві (звання, посада), повага тих, хто поруч, гарне здоров'я, ошатний зовнішній вигляд, що виявляється в тому чи іншому іміджі, широке коло таких же друзів, можливість виходу на міжнародний рівень — чи то за обсягом знань, чи за матеріальним становищем, чи за здатністю до комунікації. Це може бути також відчуття запотребованості себе й своєї роботи, самореалізованість і значущість себе як особистості й того, що вона продукує, і, безумовно, хороший емоційний тонус, усмішка як стан і задоволеність життям.

Як діє професійна ідентифікація? Розглянемо особистість студента, який прагне розвинути в собі професійну майстерність. Значущість цієї якості для нього досить висока, адже він усвідомлює, що навіть якщо йому вдасться на перших порах уникнути моментів зіткнення власних ідей, думок, умінь та досвіду з реальністю, рано чи пізно він оволодіє професійною майстерністю. Якщо ж знання, не закріплені певними практичними вміннями, будуть ним не використані, його особистість — нереалізована, професія не сприятиме реалізації омріяних очікувань, йому потрібно буде змінити роботу та спеціальність. Тож раціональніше й вигідніше якнайповніше використати ситуацію навчання як для здобуття теоретичних знань, так і для розвитку практичних умінь.

Отже, студент прагне стати високоосвіченим професіоналом з усіма ознаками успішної людини. Для нього це дуже важливо. Що він робить? Для початку майбутній спеціаліст шукає той суспільно прийнятий зразок професіонала, який відповідає всім його критеріям. При цьому студент детально розглядає щодо відповідності їх тому зразку, який він обрав для себе, оцінює їх, критично аналізує індивідуальні особистості — смак, імідж, рівень інтелекту, співзвучність новим ідеям, демократичність, рівень матеріального достатку, особисте життя, ставлення до влади, до колег тощо. Усі ці компоненти піддаються надзвичайно уважній і ґрунтовній критиці. Тобто відбувається психологічна ідентифікація як пошук тих ознак, які збігаються у студента із зразком. Якщо студент знаходить хоча б кілька з них у розвиненому вигляді (скажімо, високий рівень інтелекту або хороший смак), то це вже привід для того, щоб ідентифікувати себе з цією особистістю.

Відчуття причетності до моделі професійного майстра звеличує студента у його очах, підносить його значущість, важливість щоденних зусиль, а отже, дає поштовх для розкриття власного потенціалу загалом. Іншими словами, завдяки процесу ідентифікації особистість збагачується новим досвідом, який допомагає їй розвивати свій потенціал і досягати завдяки цьому певної мети.

Чому індивід бере для свого розвитку саме це, а не інше, хай і досить цінне? Спостереження, результати анкет переконують, що саме ці риси, якості, модель необхідні йому зараз для комфортного існування. Людина бере те, що відповідає її внутрішньому наявному зростанню, в цей момент і в цій ситуації. І це може бути критерієм вибору нею тих чи інших полей, ознак, смислів і дій, а також форм поведінки, вияву себе.

Як відбувається переробка цього змісту? Все, що отримав індивід у процесі ідентифікації, безумовно, потребує аналізу, переробки й поєднання із власним баченням своєї особистості і її подальшим розвитком. І тут ми торкнемося однієї досить істотної особливості ідентифікації. Вона полягає в тому, що потрібно знайти той момент, коли закінчується збагачення людини новим змістом і починається заповнення її чужим впливом. Тобто в першому випадку ми бачимо особистість, яка, переживаючи свою тотожність із об'єктом, бере те, чого їй не вистачало для подальшого розвитку, або те, що ми називаємо подоланням перешкоди. А в другому випадку індивід так і продовжує ототожнювати себе з об'єктом, ігноруючи власний розвиток. Він уже просто підкоряється об'єкту, втрачаючи свою індивідуальність. Особистість дозволяє об'єкту заповнити всю індивідуальність його змістом і не робить ніяких спроб саморозвиватися. Іншими словами, коли в першому випадку особистість обирає, шукає, нарешті, ототожнюється і переживає, тобто збагачується, то в другому випадку вона розчиняється в об'єкті і стає його видозміненою копією, повністю втративши себе. Психологи називають таку форму ідентифікації захисною, тому що вона захищає людину від будь-яких зіткнень із навколишньою реальністю і своєю внутрішньою. Об'єкт, який розчинився в іншому, тепер уже не може ідентифікувати себе, свою особистість. Він втратив межі, кордони своєї індивідуальності, а з ними і її ядро, яке стало лише додатком до об'єкта. Там, де були взаємодія, взаємопроникнення, динамічне існування двох особистостей в одному просторі, сформувалася однорідна статична маса. Індивід з метою захисту ідентифікувався у ній і захистив себе від будь-якого зіткнення з реальністю, вияву власного «Я». Цей захисний момент ідентифікації гальмує розвиток людини й унеможливорює набуття нею професіоналізму. Він веде до втрати індивідуальності, до бездумного уподібнення, яке рано чи пізно призведе до

кризи, суть якої полягатиме в тому, що суб'єкт втратить свій такий дорогий ідеал. Це змусить особистість відшукувати втрачену індивідуальність, а з нею і власний шлях у житті, свій стиль, свої мрії та ідеали. Якщо до цього її змістом були цілі й бажання об'єкта, то тепер вона має віднаходити власні та самостійно, без допомоги, шукати способи їх досягнення. Тут прихована відповідь на питання про те, чи варто так важко й болісно йти до своєї професійної майстерності. Адже можна уникнути незрозумілих труднощів, підкоритися впливу авторитету й обрати легший шлях до успіху та визнання. Але завжди настане момент ось такого повернення до своєї індивідуальності, коли потрібно відповісти за свої досягнення. І якщо вони здобуті справді кропіткою працею душі і розуму, то вже ніколи не страяться. Опора на свою індивідуальність, яка за допомогою ідентифікації лише добудовує якісь окремі риси власного образу, але загалом залишається вірною собі і своїм цілям розвитку, є необхідною умовою успішної ідентифікації. В іншому разі вона — шкідлива і руйнівна для особистості. До успіху, професійної майстерності і втілення всіх бажань необхідно рухатися своїм шляхом, розумно використовуючи допомогу ззовні. Адже опора здійснюється на індивідуальність, а не об'єкт, ідею, манеру діяти або мислити.

Ідентифікація дає змогу через ототожнення з іншими побачити в дії ту функцію, яка йому здавалася в самому собі слабкою. Більше того, після такої проби на дію особистість відрефлексовує наявний стан цієї функції у себе. Скажімо, якщо хтось зі студентів, прагнучи бути привабливішим, копіює жести й поведінку іншої людини — інтелігентнішої і відомої — випробовує їх дії на собі, йому варто вдатися до рефлексування. Адже цілком імовірно, що розглянувши ці жести детальніше, він зможе побачити, по-перше, те, що вони в нього не зовсім природні й викликають деякий внутрішній дискомфорт. А, по-друге, звернути увагу на те, чому його жести й поведінка не є привабливими. Ось цей досвід буття в іншому дає змогу при поверненні до себе зрозуміти, чому ж ті або інші функції не працюють так само якісно й повноцінно, як і в об'єкта ідентифікації. А це, в свою чергу, веде до відпрацювання, коригування й покращення діяльності слабких функцій індивіда та до активного розвитку. Поштовхом для цього є ідентифікація із сильним аспектом вияву таких функцій.

Досвід ідентифікації дає майбутньому спеціалістові змогу звернути увагу на свою професійну привабливість й сприяє цьому процесу. Процес ідентифікації спонукає особистість вийти за власні межі й тим самим подолати однобічність погляду на професіоналізм. Завдяки ідентифікації людина бачить і відчуває на собі інші моделі професіоналізму та спосіб життя, його смисли і форми, стилі й стосунки, правила й норми. А все побачене й відчуте приводить до уточнення молоддю згаданих вище категорій у своєму варіанті. Тобто, побачивши інші способи професійності, студент повертається до себе, коригує і доповнює власні ідеї професійного та особистісного розвитку. Таким чином, після позитивної ідентифікації відбувається досить чітка й успішна самоідентифікація. Вона є результатом взаємодії ідентифікаційних процесів.

Що є результатом ідентифікаційних поєднань та відокремлень? Насамперед, це пошук особистістю себе, свого життєвого шляху й своєї професійної самоідентифікації. Ідентифікаційне поєднання дає змогу шукати й знаходити себе серед інших. Але в будь-якому випадку, це — механізм, тобто своєрідний інструмент такого пошуку. Це і є тим, за допомогою чого відбувається процес побудови своєї особистості, професійної самоідентифікації і наповнення її певним, властивим тільки їй змістом. Здатність ототожнювати й відокремлювати є однією із найістотніших ознак професійної майстерності фахівця. Професійна ідентифікація є процесом побудови цілісності особистості, пошуком тих думок, дій і значень, які може використати особистість для свого розвитку на шляху до поставленої мети.

ДЖЕРЕЛА

1. Андрієвська В.В. До проблеми розуміння та інтеграції особистістю свого професійного розвитку // Творча спадщина Г.С. Костюка та сучасна психологія: До 100-річчя від дня народження Г.С. Костюка : Матер. III з'їзду Тов. психологів України. — К., 2000. — С. 7.
2. Белоус В.В. Психология интегральной индивидуальности / В.В. Белоус, А.И. Щebetенко. — Пятигорск, 1995. — 160с.
3. Головаха О.І. Психологічний час як регулятор життєвого шляху особистості / О.І. Головаха, О.О. Кронник // Мистецтво життєтворчості особистості: У 2 ч. Ч. I. — К., 1997. — С. 227—237.
4. Ермолаєва Е.П. Преобразующие и идентификационные аспекты профессионализма / Е.П. Ермолаєва // Психол. Ж-л. — 1998. — № 4. — С. 80—87.
5. Іванова О.Б. Ідентифікація як ознака соціальної зрілості соціальної групи / О.Б. Іванова. — Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна. — 2001. — 19 с.;
6. Старовойтова І.І. Ідентифікація як метод наукового пізнання / І.І. Старовойтова // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. / відп. ред. В.В. Лях. — Вип. 1. — К. : Стило, 1998. — С. 192—202.

О.П. Сергеевкова. **Профессиональная идентичность в практике профессиональной подготовки личности**

В статье раскрыты психологические аспекты проблемы профессиональной идентичности будущего специалиста.

Ключевые слова: идентичность, идентификация, профессиональная идентичность, самоидентификация, рефлексия.

O. Sergeenkova. **Professional Identity in Practice of Personality Training**

The psychological aspects of problem of professional identity of future specialist are exposed in the article.

Key words: identity, authentication, professional identity, self-identity, reflection.

І.В. Форноляк,

аспірант Київського університету імені Бориса Грінченка, заступник директора з науково-методичної роботи, практичний психолог-методист загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 3 м. Обухова Київської області

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «КОМПЕТЕНЦІЯ» ТА «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Стаття присвячена аналізу поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців на проблему тлумачення понять «компетенція» та «компетентність». Розкрита сутність та підходи до трактування базових понять дослідження.

Ключові слова: компетенція, компетентність.

Сучасна психологія володіє досить потужним комплексом теоретичного й емпіричного матеріалу, що ілюструє складність, багатомірність, багаторівневість і суперечливість категорій «компетентність» та «компетенція». Перші спроби визначення досліджуваних понять відображено у роботах Дж. Равена, В.В. Раєвського, А.В. Хуторського, С.Є. Шишова, Н.М. Бібік, С.П. Бондар, В.В. Гузєєва, А.К. Маркової, Г.Г. Скоробогатової, І.Г. Єрмакова, О.В. Овчарук, О.І. Помегун, О.І. Локшиної, О.Я. Савченко, С.Е. Трубачевої, Л.І. Парашенко, Г.О. Фрейман, Л.В. Сохань, О.М. Ващенко тощо.

Терміни «компетенція» і «компетентність» широко використовуються останнім часом у дослідженнях, присвячених навчанню та розвитку дитини у загальноосвітній школі. Однак, не зважаючи на усвідомлення значущості цієї проблеми і відображення її в досить великій кількості близьких за змістом публікацій, на сьогоднішній день не напрацьовано єдиного підходу до визначення дефініцій «компетентність» та «компетенція».

Метою даної статті є узагальнення теоретичних підходів до аналізу понять «компетентність» та «компетенція» у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній науці.

Поняття «компетентність» та «компетенція», являючись міждисциплінарними, «космополітичними» (Н.С. Сахарова), мають як спільні категоріальні ознаки, так і специфічні риси, а їх зміст є об'єктом бурхливих дискусій у наукових колах. У теорії й методиці освіти досліджувані поняття часто вживаються неоднозначно і не розрізняються (лінгвісти частіше говорять про відповідну компетенцію, а психологи — компетентність).

Така неузгодженість, як зазначає низка науковців, виникла після розгляду перекладу рекомендацій Ради Європи та інших міжнародних документів, коли англійське *competency* помилково перекладалося на співзвучний йому український відповідник *компетенція*. Причиною цього, на думку дослідників, є відповідність двох українських еквівалентів *компетентність* та *компетенція* одному англійському — *competency(e)* [4, 23–30; 10, 156–166].

Як зазначає Н.Л. Гончарова, «шляхом найпростішого лінгвістичного дослідження ми з'ясували, що у найрозповсюдженіших світових мовах поняття «компетенція» і «компетентність» позначаються однією лексичною одиницею: *competence* (франц.), *Kompetenz* (нім.), *competenza* (італ.), *competencia* (ісп.). Тільки в англійській мові можна знайти кожному терміну відповідний еквівалент, хоча смислова межа